

Pentti Vasunta:

MAALAISKANSAKOULUJEN TARKASTUKSEN
HISTORIA CYGNAEUKSEN JA PAIKALLIS-
TARKASTAJIEN AIKANA v v. 1866—1884

Senaatin istunnossa 23/3 1856 keisari Aleksanteri II antoi senaatin tehtäväksi laatia ehdotus kansansivistystä tarkoittavien koulujen järjestämisestä maalaiskunnissa. Senaatin vaadittua asian johdosta lausunnot ja ehdotukset jokaiselta tuomiokapitulilta, varattiin myös yleisölle tilaisuus esittää omia mielipiteitään ja toimittaa lausuntonsa senaatille ennen elokuun loppua v. 1857. Näiden joukossa oli mm. *Uno Cygnaeuksen* »Hajanaisia mietteitä Suomeen aiotusta kansakoulusta», jonka senaatti otti käsittelynsä pohjaksi ja johon vuorostaan perustuu 19/4 1858 annettu »Armollinen julistus perustuksista kansanopetuksen järjestämistä varten Suomen suuriruhtinaanmaassa.»

Cygnaeuksen e.m. kirjoituksessa puututaan ensi kerran nyt myös hallinnollisiin kysymyksiin. Kansakoululaitoksen johto olisi uskottava Helsinkiin sijoitettavalle ylihallitukselle, johon tulisivat kuulumaan senaatin kirkollisasiaintoimituskunnan päällikkö, yliopiston kasvatusopin, filosofian ja jumaluusopin professorit sekä muutamia koulumiehiä. Tälle kannalle asettui myös Armollinen julistus, säätäessään, että koulun lähin hoito kuului kunnan valitsemalle johtokunnalle ja ylin valvonta keskushallitukselle, jonka jäsenet hallitus määrää. Tämä merkitsi koulun erottamista kir-

kosta oman hallintonsa alaiseksi ja takasi uudenaikaiselle kansakoululle suotuisat kehittymisen mahdollisuudet. Toisaalta se kuitenkin valitettavasti myös syvensi jo edellisen vuosikymmenen taistelujen aikana syntynyttä juopaa kirkon ja koulun välillä.

Cygnaeus oli »Hajanaisten mietteittensä» ansiosta päässyt kansakoulumiesten eturiviin ja senaatti valitsi hänet siksi henkilöksi, jonka tuli Julistuksen säännöksen mukaisesti perehtyä ensin oman maan kansanopetukseen ja matkustaa sen jälkeen ulkomaille. Matkansa aikana hän tutustui perusteellisesti Ruotsin, Tanskan, Saksan, Sveitsin ja osittain Hollanninkin koululaitoksiin ja jätti matkakertomuksensa senaatille joulukuussa v. 1959. Maassa ei nyt ollut ketään toista, joka olisi perusteellisemmin paneutunut kansakoulukysymyksiin kuin Cygnaeus ja niin senaatti antoi hänen tehtäväkseen laatia ehdotus kansakoulujen järjestämisestä. Ehdotus julkaistiin v. 1861 ja samana vuonna Cygnaeus nimitettiin ansioistaan Suomen kansakoulujen ylitarkastajaksi. Ehdotuksessaan C. hahmottelee kansakoululaitoksen valvonnan ja tarkastuksen jo täsmällisemmin kuin »Mietteisään» muutamaa vuotta aikaisemmin. Ylimmän valvonnan tuli kuulua keskushallitukselle, jonka esimieheksi määrättäisiin kirkollisiasiain toimituskunnan päällikkö ja jäseniksi kansakoulujen ylitarkastaja sekä kolme hallituksen asettamaa koululaitokseen perehtynyttä miestä. Keskushallitus voisi lisäksi tarpeen mukaan kutsua avukseen kansansivistystä harrastavia henkilöitä maan eri puolilta. Aluehallintoa varten tuli keskushallituksen määrätä joko lääneihin, kihlakuntiin tai piireihin piiritarkastajia, joiden oli keskushallituksen ohjeiden mukaisesti tarkastettava piirinsä kansakoulut niin usein kuin oli tarpeellista riittävän selvyuden saamiseksi koulutoimen edistymisestä. Paikallisen hallinnon ja taloudenhoidon tuli kuulua viideksi vuodeksi valittavalle johtokunnalle, jonka itseoikeutettuina jäseninä olivat kirkkoherra ja koulun opettaja. Kun senaattori *S. Gripenbergin* puheenjohtolla toiminut v. 1861 kansakoulukomitea (jäseninä mm. prof. *F. F. Schauman*, *Elias Lönnrot*, *Matias Akiander*, tuomiorovasti *T. T. Renvall*, rovasti *J. F. Bergh*) oli tarkastanut C:n ehdotuksen ja laatinut sen pohjalta mietintönsä

ja kun senaatin kirkollisiasiain toimituskunta oli v. 1865 saanut valmiiksi lopullisen asetusehdotuksen, hyväksyttiin »Keisarillisen Majesteetin Armollinen asetus kansakoulutoimen järjestämisestä Suomen Suuriruhtinaanmaassa» toukokuun 11. päivänä 1866.

Kansakouluasetuksen koko I luku (1—17 §) käsittelee kansakoulutoimen »hallitusta». Seuraavassa siitä muutamia otteita:

1. Ylihallituksesta

2 § Ylihallituksen kokoonpano tulee vasta määrättäväksi yhdessä kysymyksen kanssa maan koulutoimen Ylihallituksesta yleisesti.

3 § Tulevaan Ylihallitukseen pitää maan kansakoulujen ylitarkastajan käydä jäsenenä kuulumaan.

4 § *Ylihallituksen tulee:*

1. Tarkasti valvoa maan kansakoulutointa sekä joka vuosi ennen joulukuun loppua siitä Keisarilliselle Majesteetille antaa alomainen kertomus ynnä ehdotuksen kanssa semmoisiin toimenpiteisiin, joiden kautta kansan opetusta vieläkin enemmän saatettaisiin edistää,

— — —

4. Ylitarkastajan tahi muun jäsenensä kautta, niin usein ja niin lavealta kuin tapahtua taitaa ja asianhaarat sitä vaativat, tarkastuttaa kansan opetusta varten asetettuja oppilaitoksia,

5. vuotuisesti painoon toimittaa tarkka ja lavealta kulkeva tilastollinen silmäys kansan opetuksen tilasta.

2. Ylitarkastajasta

6 § Maan kansakoulujen ylitarkastajan nimittää Keisarillinen Majesteetti sen vaaliehtotuksen johdolla, jonka Ylihallitus, edelläkäyneen hakemuksen perästä laillisessa järjestyksessä tekee.

8 § *Ylitarkastajan tulee:*

1. Esittelijä-jäsenenä osaa ottaa Ylihallituksen keskusteluihin ja päätöksiin,
4. vuosittain Ylihallituksen määräyksestä tarkastaa niin monta maan kansakouluista kuin ennättää voipi ja tarpeelliseksi nähdään,
5. sanotuissa tarkastuksissa olla sekä tässä alempana mainituille alhaisemmille virastoille että myöskin mies- ja naispuolisille opettajille semmoisilla tiedoilla ja neuvoilla apuna, joihin asianhaarat voivat aihetta antaa,
6. joka kerta Ylihallitukselle laittaa kertomus toimitetusta tarkastuksesta sekä sen ohessa tehdä ehdotuksia semmoisiin parannustoimiin, joita tehtyjen havaintojen johdosta voidaan tarpeelliseksi katsoa.

3. Kansakouluntarkastajoista

11 § Tarkempaa silmälläpitoa varten ja lähemmän tiedon saamiseksi kansakoulujen työtoimesta asetetaan kansakouluntarkastajoina eli inspehtoria, jotka hyvin uskottujen ja kansanopetusta harrastavien miesten seasta maalla tarpeen mukaan määrää Ylihallitus ja kaupungeissa kuhunkin tarkastuspiiriin valitsee kunta, niinkuin III §:ssä tarkemmin sanotaan.

12. § Sen johdolla ja vaarinottamalla, mitä Ylihallituksen erittäin antamassa säännössä tarkemmin määrätään, on kansakoulun-tarkastajan asiana :
1. paikalla käyden katsoa opetuksen, järjestyksen ja kurinpidon perään kaikissa hänen tarkastuspiirissään olevissa ja muun viraston alle kuulumattomissa kansakouluissa,
  2. mahdollisuuden mukaan olla läsnä ja määrätä järjestys niissä vuositutkinnoissa, joita mainituissa kouluissa pidetään,
  3. samoissa kouluissa asianomaisen kansakoulunjohtokunnan kanssa yhdessä asettaa ja virkaan vahvistaa mies- ja naispuoleisia opettajia ja arvostella heidän sekä virassa että siitä ulkona osoitettua käytöstä, kaikki niinkuin 129, 130, 131 ja 133 §:ssä likemmin säädetään ylemmistä kansakouluista maalla,
  4. enemmän kuin neljäksitoista päiväksi myönnyttää virkavapaus semmoiselle mies- tahi naisopettajalle, joka kansakoulunjohtokunnan puolustuksella sitä hakee,
  5. yksissä neuvoin asianomaisen kansakoulunjohtokunnan kanssa tutkia ja vahvistaa se työ- ja opetusjärjestyksen sekä oppikursien ja oppikirjain ehdotus, jonka jokainen koulun johtaja tahi johtajatar on velvollinen kunkin uuden lukuvuoden alkua ennen tekemään — — — — —,
  6. joka vuosi ennen syyskuun loppua Ylihallitukselle lähettää ne kertomukset, joita kustakin koulusta on tullut ja niiden mukaan liittää samoista kertomuksista otettu, rinnakkain tehty tilastollinen esitys kaikkien tarkastuspiiriin kuuluvien koulujen toiminnasta ynnä niiden muistutusten ja ehdotusten kanssa, joita siinä saatetaan tarpeelliseksi katsoa,
  7. vuosikokoukseen kutsua tarkastuspiiriin kuuluvat opettajat ja opettajattaret sekä johdattaa siinä tapahtuvia keskusteluita ja harjoituksia.

Cygnaeus oli ehdotuksessaan esittänyt kansansivistyslaitosten keskushallituksen perustamista ylintä valvontatehtävää varten. Sen sijaan tuli jo v. 1861:n kansakoulukomiteassa koulutoimen yllihallitus, jolle siirrettiin koko opetustoimen valvonta. Kun yllihallitusta koskeva asetus annettiin vasta marraskuun 24. päivänä 1869, joutui Cygnaeus jo v. 1861 ylitarkastajaksi määrättyinä kahdeksan vuoden ajan yksin selviytymään ylivoimaisilta näyttävistä alkuaikojen vaikeuksista, samoinkuin huolehtimaan moninaisista järjestelykysymyksistä ja kansakoulujen tarkastuksista seminaarin johtajaksi määrättyinä (vsta 1863) Jyväskylästä käsin. Vasta v. 1870 hän siirtyi ylitarkastajan virkaansa yllihallituksessa ja hoiti sitä kuolemaansa asti v. 1888. Kun kansakoulujen lukumäärä lisääntyi vuosi vuodelta ja kasvava työmäärä ja pitkät ja vaivalloiset tarkastusmatkat alkoivat käydä rasittaviksi, otettiin yllihallitukseen ylitarkastajan apulaiseksi *A. Berner*. v. 1876. Sittemmin v. 1878 perustettiin ylitarkastajan apulaisen kiinteä virka, johon tuli Cygnaeuksen vävy *Gustaf Ferdinand Lönnbeck*.

Paikallinen tarkastus oli järjestämättä monta vuotta kansakouluasetuksen antamisen jälkeenkin. Cygnaeus oli jo v. 1860 ehdottanut tarkastajien valitsemista lääneittäin, kihlakunnittain ja pitäjittäin, mutta kansakoulukomitea asettui sitä vastustamaan. Sen käsityksen mukaan oli tarkastuspiirejä perustettava vain sitä mukaa kuin kansakouluverkosto tiheni. Laajamittainen tarkastustoiminta olisikin ollut tarpeetonta, sillä koulujen lukumäärä kasvoi alkuvuosina varsin hitaasti ja Cygnaeus jaksoi hyvin pitää kaikki langat käsissään. Kansakouluasetuksen 11 §:n säännöstä ei näinollen noudatettu. Asia tuli ajankohtaiseksi vasta 1870-luvulla, jolloin Cygnaeus oli jo luopunut Jyväskylän seminaarista ja hänet oli nimitetty virkaansa yllihallituksessa. Yllihallitus laati v. 1872 ehdotuksen tarkastuspiirijakoiksi, jonka mukaan yksi kansakouluntarkastaja olisi tullut jokaiseen lääniin. Senaatti ei tähän kuitenkaan suostunut, vaan kehotti yllihallitusta valitsemaan paikallistarkastajia tarpeen mukaan. Joskin yllihallitus pelkäsi tilapäisluontoisen ja sivutoimena hoidetun tarkastustoiminnan saattavan koitua kansakoululaitokselle vahingoksi, sen oli kuitenkin eräiden muiden tu-

loksettomiksi jääneiden esitysten jälkeen pakko ryhtyä organisoimaan paikallistarkastajistoa senaatin kehotuksen mukaisesti. Usein pitkällisiksikin venyneiden neuvottelujen ja kirjeenvaihdon jälkeen saatiin v. 1874 valituksi 25 paikallistarkastajaa, joista suurin osa oli pappeja. Neuvottelut asianomaisten kanssa hoiti ilmeisesti Cygnaeus itse. Kun seurakunnan kirkkoherra useinkin toimi kansakoulun johtokunnan puheenjohtajana, syntyi tällä tavoin läheinen yhteys kunnallisiin viranomaisiin, mikä varmasti oli eduksi koulutoimen kehitykselle vaikeina alkuvuosina. Kiinteän piiri- jaon puuttuminen aiheutti kuitenkin vaikeuksia koulujen lukumäärän kasvassa. Tarkastuspiirejä oli lopulta perin vaikeaa jakaa tasapuolisesti ja niinpä monet paikallistarkastajat valittivatkin ylihallitukseksi, että heidän oli mahdotonta täyttää yhä eneneviä velvollisuuksiaan pääviran siitä kärsimättä ja että tarkastusmatkoihin kului kohtuuttomasti aikaa silloisten huonojen liikenneyhteyksien vuoksi. Muutamat tarkastajat luopuivat kiusalliseksi käyneestä sivutoimestaan ja muutamat tarkastuspiirit saattoivat olla vuosikausiakin ilman tarkastajaa. Tilanteen yhä vaikeuduttua hyväksyttiin lopulta v. 1878—79 valtiopäivillä senaatin esitys kahdeksan piiritarkastajanviran perustamisesta. Kun ensimmäiset uudet tarkastajat nimitettiin v. 1884, oli paikallistarkastajien luku noussut jo 49:ään.

Pappistarkastajissa oli luonnollisestikin paljon puutteita. Heidän pedagoginen valmennuksensa oli heikohko ja uusien metodien mukaan kasvatettu opettajisto oli tässä mielessä esimiestensä yläpuolella. Ehkäpä tarkastajan kirkollinen virka-aseinkin saattoi joissakin tapauksissa muodostua esteeksi välittömän suhteen syntymiselle esimiehen ja tarkastettavan välille. Tästä huolimatta järjestelmä oli noissa oloissa paras mahdollinen ja Cygnaeus oli onnistunut valitessaan tarkastajistoon henkilöitä, jotka olivat myöttämielisiä uudelle kansakoululle ja joilla oli hyvät suhteet kansakoulujen johtokuntiin ja muihin kunnallisiin viranomaisiin. Lukuisat tarkastuskertomukset ja tarkastajien ja Cygnaeuksen välinen runsas kirjeenvaihto, osoittavat, että tarkastajisto otti kansakoulun kehittämisen todella omaksi asiakseen ja paneutui tehtä-

viinsä kiitosta ansaitsevilla tunnollisuudella. Keuruun, Multian ym. kansakouluntarkastaja *Bergroth* kirjoitti Cygnaeukselle 27/12 1874: mm. »... On mahdotonta tässä sekamelskassa saada tilastollisia tietoja vastaamaan todellista tilannetta. Mitään kunnollista koulunkäyntiä ei voi saada aikaan, kun vanhemmat panevat lapsensa kouluun milloin haluavat ja ottavat heidät taas sieltä pois, Kansakoulua koskevien säännösten tarkoitus ei kai ole tämä, mutta käytännössä on käynyt toisin...» Simon, Kemin, Pudasjärven ja Rovaniemen koulujen tarkastaja kirkkoherra *J. Fr. Thauvón*' vuorostaan kertoo tarkastuksistaan Kemissä ja Rovaniemellä 10/4 1876: »... Opettajakandidaatti ei pysty opettamaan eikä pitämään kuria. Siksi esitän, että opettajasta olisi päästävä. Tyttöjen opettaja on kelvollinen kutsumusopettaja. Rovaniemellä opettaja näyttää nauttivan yleistä kunnioitusta nuhteettoman elämänsä vuoksi. Mitään silmiinpistävää opettajakykyä hän ei omaa. Erityisesti on mainittava, että hänen katekismuksen opetuksensa ei minua miellyttänyt. Pudasjärvellä on parhain opettaja koko piirissä. Koska on saanut toimen metsäkasöörinä ja siitä tulonlisää, on Pudasjärven kansakoululla onni saada hänestä pitkäaikainen opettaja...» Hämeen läänin eteläisen piirin tarkastaja kirkkoherra *E. J. Wilh. Boisman* kirjoittaa: »... Opettajan esitys vetelää, oppilaat huolimattomia, vihkotyöt siivottomat. Johtokunta harvalukuisena paikalla eikä osoittanut mielenkiintoa. Huoneisto epäsiisti..... Pojat ja tytöt yhdessä. Opettajan esitys uneliasta. Lapset edistyneitä. Huoneisto siivoton. Johtokunta ei harrasta kouluasioita. Kello puuttuu...» (kirje 29/8 1876) Tarkastaja Axel Berner on taas liittännyt tarkastuskertomukseensa seuraavanlaisen otteen Lemppälän kansakoulun johtokunnan pöytäkirjasta 30/11 1876: »... Herra Berner nosti kysymyksen, oliko koulunopettaja X millään muodoiin siihen syynä, että koulu tätä nykyä on niin rappiolle joutunut, ettei ole lapsia tuotu kouluun, johon kysymykseen johtokunta yksimielisesti vastasi kieltävästi. Kysymykseen, mikä asia siihen lienee syynä johtokunta luuli koulun nykyinen syrjällinen asema ja että se usein on muutettu olevan siihen pääsyynä, paitsi se epäkohta, että talonpoikainen kansa yleisesti on vastahakoinen

kouluja kohtaan ja vähemmässä määrässä kiertokoulut ovat vetäneet lapsia pois (oppilaita oli 4), koska kansa arvelee niissä kouluissa olevan kyllä tarpeeksi . . . .» Lopuksi otettakoon vielä ote tarkastaja *Gust. Leon. af Enehjelmin* kirjeestä Cygnaeukselle 30/8 1876: » . . . Matkallani totesin ilokseni kansakoulujen saavuttaneen yhä suurempaa ja suurempaa luottamusta ja lapset ovat käyneet koulua ahkerammin. Onpa lapsia, jotka eivät ole olleet poissa yhdeltäkään tunnilta. Teiskon kansakoulu tekee murheellisen poikkeuksen. Pääsiäiseen asti vain 2 oppilasta . . . .»

Jo ylläolevistakin kirjeistä kuvastuu paikallistarkastajien elävä ja lämmin harrastus kansakoulun kaikinpuolista kehittämistä kohtaan. Kymmenen toimintavuotensa aikana juuri he suorittivat koulutoimen alalla syvämuokkauksen, joka oli välttämätön myötmielisen ilmapiirin syntymiselle siirryttäessä keskitettyyn uuteen järjestelmään.

Asioihin, joihin edellä on viitattu, on lopullisessa tutkimuksessa tarkoitus paneutua seuraavien ongelmien puitteissa.

I. Johdanto

Tehtävä rajoitetaan vuosiin 1866—1884. Tarkastus-käsite määritellään. Käsite sisältää vaikeasti selvitettäviä ristiriitoja. Tanskassa tarkastajalla ymmärretään lähinnä neuvojaa. Norjassa hän on hallinnollinen virkamies ja Ruotsissa lähinnä valvoja. Mitä suurempi maa on, sitä suppeamman alan tarkastus käsittää. Suomessa tarkastaja on samalla kertaa sekä hallinnollinen virkamies ja valvoja että neuvoja.

Tarkastustoiminta ennen asetusta. Jo aikaisemminkin oli kansakouluja ja muuta koulutoimintaa, jota tarkastettiin. Lyhyt katsaus kirkollisten viranomaisten suorittamaan tarkastustoimintaan ja tarkastuksen muotoihin.

Kirkon ja koulun välisen ristiriidan syntyminen viime vuosisadan puolivälissä vaikutti koulutoimeen merkittäväällä tavalla. Ristiriitaa ei kuitenkaan tuoda korostetusti esille, koska se ei ole tutkimuksen aiheena. Tuomiokapitulien ehdotukset opetuksen järjestämiseksi v. 1856. Cygnaeus: »Muutamia sanoja Suomen kansakoululaitoksesta.» (Tarkastusta ei olisi hänen mielestään uskottava papistolle.) Snellman: »Kansakoululaitos alistettava oman hallituksensa alaiseksi.» Litteraturbladet v. 1856.

Cygnaeuksen saamat vaikutteet tarkastustoimintaa suunniteltaessa. Cygnaeus oli luonteeltaan jäykkäniskainen ja otti vastaan vaikutteita vain silloin, kun ne soveltuivat hänen periaatteihinsa. Kuten edellä on viitattu, hän jo alunperin suunnitteli kiinteän ja kirkollisesta hallinnosta erillään olevan tarkastusverkoston ja keskushallituksen järjestämistä. Kun hän sitäpaitsi suhtautui varsin vieroksuvasti Ruotsin koululaitokseen, ei läntisen naapurimaan vaikutus liene todennäköinen. Tanskan kouluorganisatio sitävastoin miellytti Cygnaeusta. Lisäksi hänellä Viipurissa ja Pietarissa toimineena koulumiehenä oli läheistä kosketusta Venäjän johtaviin pedagogipiireihin ja oli varmasti jo aikaisemminkin tutustunut niiden Saksasta saamiin vaikutteisiin. Huomattava merkitys tässä mielessä on varmasti ollut laajalla ulkomaisella opintomatalla vv. 1858—59. Matkakertomuksesta päätellen Tanskan koululaitos oli vastannut C:n odotuksia ja myötäili hänen omia suunnitelmiaan. Tanska, Saksa ja Sveitsi ovat ilmeisestikin vaikuttaneet monien organisatiokysymystenkin ratkaisemiseen. Tanskan koululaitos oli pääasiassa sivistysministeriön alainen, joskin papit toimivat maaseudun kansakoulujen tarkastajina. (kuten Suomessa vv. 1874—84) Ruotsin ja Suomen koululaitoksilla oli jo vanhastaan yhteinen pohja. Cygnaeus piti kuitenkin Ruotsia maana, jossa koululaitos merkitsi oikotietä hyviin kirkollisiin virkoihin ja jossa koulu oli turhaan pyrkinyt irti kirkosta. Baltian kehittyneen koululaitoksen vaikutus?

Kansakouluntarkastajain johtosääntö v. 1866 kansakouluasetuksessa

Kansakoulujen tarkastusta koskevien säännösten analysointi käyttämällä apuna v. 1851 ja v. 1861 komiteojen mietintöjä sekä sekä mm. vv. 1863—64 valtiopäivien asiakirjoja. Selvitetään, mihin asetuksen noudattamisella ja käytäntöön soveltamisella pyrittiin.

II. Lakimääräinen tarkastustoiminta

II:I *Cygnaeus ylitarkastajana.*

- a) ennen Kouluylhallituksen perustamista (vv. 1861—69)
- b) Kouluylhallituksen jäsenenä.vv (1870—84)

Cygnaeuksesta oli tullut ylitarkastaja jo v. 1861 ja hän oli hoitanut tätä virkaa koko senkin ajan, jolloin toimi Jyväskylän seminarin johtajana (vsta 1863). Hänen varsinaiseksi toimialakseen ylitarkastajan tehtävät tulivat vasta v. 1870, jolloin hänet nimitettiin kouluylhallituksen jäseneksi ja hän siirtyi Helsinkiin. C. hoiti yksin koko maan kansakoulujen tarkastuksen vuoteen 1874, jolloin valittiin ensimmäiset 25 paikallistarkastajaa. Toiminnallaan Cygnaeus loi maamme tarkastajakunnalle sen parhaat ja velvoittavimmat perinteet. (vrt. Halila). Cygnaeuksen tarkastustoimintaa käsitellään vv. 1861—1874 kirjoitusten, puheiden, kirjeenvaihdon ja elämäkertojen valossa.

Kouluhallituksen toimenpiteet tarkastusorganisation kehittämiseksi:

1. Ylihallitus ehdotti v. 1872 koko maan jakamista tarkastuspiireihin siten, että yksi kansakouluntarkastaja tulisi kuhunkin lääniiin. (läänintarkastajat). Tähän ei senaatti suostunut.

2. Ylihallitus ehdotti samana vuonna toisen ylitarkastajan viran perustamista ylihallitukseen. Senaatti kehotti valitsemaan paikallistarkastajia asetuksen mukaisesti.

3. Ennen ensimmäisen tarkastusverkoston luomista ylihallitus kuitenkin vielä teki esityksen kolmen päätoimisen tarkastajan asettamisesta. (v. 1873) Senaatti hylkäsi esityksen 16. 1. 1874.

4. Cygnaeus lähetti v. 1874 tiedustelun etupäässä seurakuntien papeille, olisivatko suostuvaisia ottamaan vastaan sivutoimisen tarkastajan viran.

5. Maa jaettiin tarkastusta varten kahteen osaan (itä- ja länsipuoli) ja otettiin ylitarkastajalle apulainen. (v. 1876, Berner)

6. Perustettiin ylitarkastajan apulaisen kiinteä virka. (v. 1878, Lönnbeck)

7. Ylihallitus esitti v. 1882 valtiopäiville 8 piiritarkastajan viran perustamista.

II:2. *Tarkastajisto.*

Saatavissa olevien matrikkeliä ja Ylihallituksen kirjeistön avulla laaditaan matrikkeli maalaiskansakoulujen tarkastajista vv. 1874—1884. Tämän perusteella selvitetään kunkin tarkastajan vakinainen ammatti ja kelpoisuus tarkastajan tehtävään. Samalla kiinnitetään huomiota tarkastajien sosiaaliseen asemaan ja poliittiseen kantaan ja tutkitaan, vaikuttivatko nämä vaiko pappeus siinänsä toimintaan.

Ylihallituksen arkistossa olevien erittäin puutteellisten tarkastajaluetteloiden mukaan ovat seuraavat henkilöt olleet paikallistarkastajien viroissa:

1874

Uudenmaan lääni

Granholm Johan, rovasti, Orimattila (Piiri: Orimattila, Artjärvi, Ummeljoki, Peippola, Anjala, Strömfors)

Fredriksson Fredr. kirkkoherra, Espoo (Piiri: Espoo, Helsingin pit. Sipoo, Askola, Myrskylä, Liljendal ym)

Strandberg Theodor, teol kand. Vihti (Piiri: Vihti, Nurmijärvi, Pyhäjärvi, Pusula, Nummi, Sammatti, Kisko, Karjalohja, Lohja)

Floman Wilh. seminaarinleht. (Piiri: Pohja, Karjaa, Inkoo, Siuntio, Kirkkonummi)

Turun ja Porin lääni.

Berner Axel, kansak.tark. Pori. (Piiri: Hämeenkyrö, Punkalaidun, Hinnerjoki Suoniemi (?), Tyrvää, Karkku ym)

Lybeck Joh. Jakob, kirkkoherra, Uskela (Piiri: Kemiö, Halikko, Taalintehdas, Westanfjärd, Uskela ym.)

Törnwall Lars Gust. kirkkoherra, Sund. (Piiri: Sund, Saltvik)

Hämeen lääni.

Granfelt August Edw. rovasti, Tammela (Piiri: Vanaja, Janakkala, Hausjärvi, Tammela, Kalvola ym.)

Fellman August, kapt. Lahti. ((Piiri: Padasjoki, Hollola, Kärkölä, Koski, Lammi, Hauho, Tyrväntö, Luopioinen, Tuulos, Jämsä)

Viipurin lääni.

Lyra Alex, kappalainen, Jaakkima (Piiri: Impilahti, Ruskeala, Käkisalmi, Hiitola)

Hertz Johannes, kirkkoherra, Kivennapa. (Piiri: Jääski, Kirvu, Räisälä, Kivennapa, Usikirkko, Koivisto, Uuras.)

Arppe Nils, kirkkoherra, Taipalsaari, (Piiri: Luumäki, Valkeala, Sippola, Kymi, Vehkalahti, Virolahti)

Mikkelin lääni.

Grötenfelt Nils, tilanomistaja, Joroinen. (Piiri Joroinen, Huutokoski, Pieksämäki, Rantasalmi, Heinävesi, Varkaus, Leppävirta, Sorsakoski)

Hoffrén Joh. Gust. tilanomistaja. (Piiri: Mikkeli, Hirvensalmi, Apajanlahti (?), Ristiina, Mäntyharju, Sysmä, Hartola, Kangasniemi, Joutsa)

Kuopion lääni.

Sarlin Bernh. kirkkoherra, Tuusniemi. (Piiri: Kuopion msik, Karttula)

Järnefelt Klas Erik, kirkkoherra, Kontiolahti. (Piiri: Liperi, Kuusijärvi, Kontiolahti, Kitee, Tohmajärvi, Värtsiä, Pielisjärvi)

Vaasan lääni.

Leinberg K. G. seminaarinjohtaja, Jyväskylä. (Piiri: Laukaa, Saarijärvi, Viitasaari, Kivijärvi, Pylkönmäki, Konginkangas)

Hällfors Frans Henrik, kappalainen, Kauhajoki. (Piiri: Keuruu, Alavus, Ilmajoki, Seinäjoki)

Reinius Edvard Frithiof, kirkkoherra, Alahärmä. (Piiri: Alahärmä, Kauhava, Lapua, Isokyrö, Vähäkyrö, Laihia, Lappajärvi)

Stenbäck Karl, kirkkoherra, Uusikaarlepyy (Piiri: Lohtaja, Wälivirret (?) Yläkannus, Kokkola mskr, Kruunupyy, Munsala, Vöyri)

Oulun lääni.

Thauvon J. Fr. Kirkkoherra, Puolanka. (Piiri: Kemi, Simo, Pudasjärvi, Rovaniemi.)

Borg Edvard, kirkkoherra, Raahe. (Piiri: Salo, Oulun mskr, Liminka, Haapavesi)

Valtionarkistossa oleva luettelo on erittäin puutteellinen ja päiväämätön.

Kun tarkastajien kirjeistöä on tähän mennessä tutkittu vasta vuoteen 1876, ei toimikautta voida vielä täsmällisesti määrittellä. Joukossa saattaa sitäpaitsi olla sellaisiakin, jotka eivät ole olleet virassa ensinkään. Edelleen siitä puuttuvat v. 1876 jälkeen mahdollisesti virkoihin tulleet uudet tarkastajat. (Tarkastajien vaihtuminen on ollut varsin runsasta.) Piirit muuttuivat tämän tästä sitä mukaa kuin uusia kouluja perustettiin.

Edellämainituista suostumuksensa antaneista tarkastajasta eivät kaikki ilmeisesti ole ottaneet virkaa vastaan, koska heitä ei enää myöhemmissä asiakirjoissa esiinny. Kun koko kirjeistöä ei vielä ole tutkittu, ei luettelo luonnollisestikaan voi olla lopullinen. Voitaneen olettaa Cygnaeuksen ensi sijassa kääntyneen papiston puoleen, koska ensiksi mainituista 22:sta tarkastajasta on 16 ollut kirkollisessa virassa. Koulujen lukumäärän kasvaessa tarvittiin tarkastajia yhä useampia. Tähän mennessä tutkitun materiaalin perusteella voidaan nimiluetteloon lisätä vielä seuraavat:

1875—76

Blomqvist Karl Fredrik, kappalainen, Loviisa (Piiri: Askola, Pukkila, Strömfors, Myrskylä Liljendal ym.)

Hovdal O. F. rovasti, Porvoo. (Piiri: Pernaja)

Kotilainen M. Fr. pastori, Kymi. (Piiri: Anjala, Elimäki, Iitti, Nastola, Orimattila)

Wasz, P. A. pastori, Salo. (Piiri: Halikko, Kemiö, Kisko, Uskela, Westanfjärd ym)

Colerus Frans Frittof, kappalainen, Lauttakylä. (Piiri: Karkku, Kiikka Punkalaidun, Suoniemi, Tyrvää ym.)

Krank, Frans Petter, pitäjänapulainen, Rauma (Piiri: vrt. edellä)

Lagus E. T. kirkkoherra, Loimijoki (Piiri: Alastaro, Loimijoki, Vampula ym)

Ollonqvist K. G. maisteri, Pori. (Piiri: Ikaalinen, Kankaanpää, Lavia, Mouhijärvi, Noormarkku, Parkano, Pomarkku, Sastamala, Siikainen, Hämeenkyrö, Viljakkala)

Torckell F. J. kirkkoherra, Sund. (Piiri: Eckerö, Lumparland, Salvik. Sund.)

Boisman E. J. W. kirkkoherra, Hämeenlinna. (Piiri: Hausjärvi, Janakkala, Kalvola, Kylmäkoski, Tammela, Hämeenlinna msrk. ym)

Colerus Johan Adolf, kirkkoherra, Tampere. (Piiri: Pirkkala, Hattula, Kangasala, Lempäälä, Orivesi, Pälkäne, Ruovesi Sääksmäki, Teisko, Tottijävi, Tyrvääntö)

Wilén Karl, pastori, Hämeenlinna. (Piiri: Hauho, Hollola, Jämsä, Koski, Kärkölä, Lammi, Luopioinen, Padasjoki, Tuulos)

Sarlin B. Kr. kirkkoherra, Utti. (Piiri: Kymi, Luumäki, Sippola, Valkeala. Vito-
tahti, Vehkalahti)

Sieberg Ulrik, kirkkoherra, Jääski. (Piiri: Jääski, Kirvu, Räisälä ym.)

Nyländer A. E. aluelääkäri, Kuopio. (Piiri: Karttula, Kuopion msrk. Nilsä, Tuus-
niemi)

Westerlund A. G. pastori, Varkaus. (Piiri: Heinävesi, Leppävirta, Rautalampi,
Vesanto)

Mehtonen Adolf, pastori. Kuopio. (Piiri: Iisalmi, Kiuruvesi, Pielavesi)

Stenroth Otto A. kirkkoherra, Laukaa. (Piiri: Karstula, Kivijärvi, Konginkangas
Laukaa, Pihtipudas, Saarijärvi, Pylkönmäki, Viitasaari)

Bergroth H (?), kirkkoherra, Jyväskylä. (Piiri: Alavus, Keuruu, Multia, Petäjävesi)

Rydman Gust. Ad. kirkkoherra, Alavus. (Piiri: Alahärmä, Kauhava, Lappajärvi,
Lapua)

Mellberg K. A. kirkkoherra, Kokkola. (Piiri: Kokkola, Himanka, Kälviä, Kruunu-
pyy, Lohtaja, Munsala, Pietarsaari, Ylikannus, Vöyri ym)

Roslin N. M. (Ahvenanmaa) Virassa v. 1876.

Gallén P. W. (?) (Tyrvää, Huittinen ym.) Virassa v. 1876.

Roschier Jarl (Mynämäki, Uusikirkko, Laitila ym.) Virassa v. 1876.

Hahl Axel Fr. (Pielavesi, Vesanto, Maaninka) Virassa v. 1876.

Simolin (?) Karl Gustaf (Itäinen Uusimaa) Virassa v. 1876.

II:3 *Tarkastustoiminta*

Tarkastuksen toimeenpano:

Opetuksen tarkastaminen ja ohjaaminen muodosti tarkastajan tehtävien tärkeimmän osan. (oppiaineet ja oppimäärät, oppikirjat, vanhan koulun metodit, koulujärjestys, kuri ja rangaistukset, oppilasaines, oppilasarvostelu ja luokalta siirtäminen, juhlapäivät, opettajien kelpoisuus tehtäviinsä jne.) Tutkitaan etupäässä tarkastajien, johtokuntien ja ylihallituksen kirjeistöjen, tarkastuskertomusten, vuosikertomusten, kansakoulukokousten pöytäkirjojen ja ehkä joidenkin pitäjänhistorioiden pohjalta.

Koulurakennukset. Ensimmäiset koulutalot olivat rakennuksia, joita ei alunperin oltu tarkoitettu kouluiksi. Yleistä oli, että pitäjän ensimmäinen kansakoulu sijoitettiin vuokratiloihin johonkin maalaistaloon, jonka tupa kunnostettiin luokaksi ja josta opettajalle vuokrattiin huone tai pari. Usein siirrettiin talonpoikaistalon päärakennus sellaisenaan koulun tontille. Monasti kansakoulu ja ns. pitäjätupa toimivat samoissa tiloissa. Kansakouluasetuksen 16 §:n 6. kohtaa ei näinollen voitu noudattaa. Alkuvaikeudet olivat suuret ja tilat ahtaat ja epäkäytännölliset. Tämän vuoksi tarkastajat joutuivat tämän tästä kiinnittämään huomionsa puutteellisiin koulurakennuksiin ja valittivat niiden olevan pahana esteenä koulutyön onnistumiselle. Asetuksen 117 §:n mukaan kunnan tuli valtionapua saadakseen mm. » . riitingin mukaan rakentaa ja ylläpitää tilavat kouluhuoneet ja vähintäänkin kaksi asuinhuonetta kyökin ja tarpeellisten ulkokuoneiden kanssa opettajalle tahi opettajattarelle, hankkia sopivat talonkapineet ja koulun johtajalle antaa kaksi tahi kolme tynnyrinalaa viljeltyä maata kuin myöskin polttopuut sekä ruvan ja laitumen kumminkin yhdelle lehmälle . . . » Valtionapua alettiin myöntää vsta 1861 (Vehkalahti ja Sippola) ja siihen oikeutettujen koulujen (= kuntien) lukumäärä oli noussut vuoteen 1875 mennessä jo 36:een. Uusien koulurakennusten suunnittelussa ja sijoittamisessa sekä ns. mallipiirustusten laatimisessa oli tarkastajilla huomattava osuus.

Koulujen varusteet. Kansakoulu ei tarvinnut kovinkaan paljon varsinaista koulukalustoa. Sen pääosan muodostivat oppilaiden penkit ja pöydät. Täten se jatkoi vanhojen pitäjänkoulujen ja kiertokoulujen perinteitä. Näistä kouluista kalusto oli usein peräisin. Tavallista myös oli, että sitä saatiin vähitellen lahjoituksina. Useimmiten istuimet ja pöydät valmistettiin kylässä käsityönä, jopa opettajan ja oppilaiden yhteistoiminkin. Siksi taso oli kirjava ja epäyhtenäinen. Cygnaeus: ». . . Huonekapineet kansakouluissa pitää olla varsin yksinkertaiset, mutta siistit ja luonnikkaat . . . » Tätä ylimalkaistakaan ohjetta ne tuskin täyttivät.

Cygnaeus piti riittävää opetusvälineistöä kouluille välttämättömänä. (»Ehdotuksissa» mainittiin havaintotaulut, Fröbelin leikkikapineet, seinätaulut, kartat, käsityövälineistöt) Kouluun tuli myös hankkia luonnontuotteiden kokoelma ja »kelvollisia kuvateoksia». Opettajan oli tuotava nähtäviksi ne esineet, joista kulloinkin puhuttiin, joko »kokonaisina» tai »kuvina». Vaikka asetuksen 122 § määräsi, että »jokainen koulu piti opetuksen edistämiseksi varustettaman sopivilla opetuskapineilla kuin myöskin siihen vähitellen hankittakoon kirjasto, josta sekä oppilaat että muutkin opinhaluiset kuntalaiset voivat saada hyödyllistä lukemista», eivät kunnat kuitenkaan läheskään aina kernaasti antaneet varoja välineistöjen ostoon. Kansakouluväkikin oli alkuaikoina sitä mieltä, että tärkein osa välineistä oli opettajan syytä itse valmistaa. Valikoidut olivat sen vuoksi laadultaan varsin kirjavat, kuten kalustonkin laita oli. Tarkastajat kiinnittivätkin epäkohtaan jatkuvasti huomiota esityksissään ja vaatimuksissaan ja tarkastuskertomustensa yhteydessä vetosivat ylihallituksen apuun.

Kansakoululaitoksen perustamisen aikana oli suurta puutetta koulussa käytettävistä oppikirjoista. Opettajat joutuivat antamaan opetusta useinkin vain aapisen, katekismuksen, Raamatun ja virsikirjan avulla. Erilaisia mielipiteitä esiintyi. Tarkastaja *Leinberg* valitti kirjassään ylihallitukselle 31/9 1876 oppikirjojen ja kirjoitusmateriaalin puutetta, samoin kuin sitä, etteivät vanhemmat eivätkä kunnat halunneet korjata asiaa. *Snellmanin* mielestä taas monet oppikirjat olivat tarpeettomia. Ensimmäisessä yleisessä kansakoulu-

kokouksessa (kevällä v. 1869) keskusteltiin, missä aineissa ja missä määrin oppikirjojen käyttäminen oli kansakoulussa tarpeen ja edullista. Cygnaeuksen koulun tuli olla uusimuotoinen vanhan kirjakoulun vastapainona. Seuraavissakin kokouksissa (vv. 1872. 1875. 1878 ja 1881) asia tuli silloin tällöin esille. Kansakouluntarkastajatkin esiintyivät oppikirjojen tekijöinä. (Oliko ansaitsemisen halulla osuutta tähän? Vastustiko Snellman oppikirjoja ehkä tämän vuoksi?)

Tarkastusmatkat

Koulun suhde ympäristöönsä

Kansakoulun tarkastajistolla, ennen kaikkea Cygnaeuksella, oli suuri ja vaikea tehtävä koulun sopeuttamisessa ympäristöön ja mielialan muokkaamisessa suopeaksi koulua kohtaan. Kansa ei ottanut vastaan kansakoulua sellaisella innolla kuin koulupropagandaa ajavat uudistuspöyhät olivat odottaneet. Koulua ei voitukaan vielä tuntea omaksi. Siihen oli syytä suhtautua päinvastoin varovasti ja jäädä odottamaan. Kansakoulu vei lapsityövoiman, jota olisi tarvittu kotitöissä. Käsitys opista ja sivistyksestä liittyi edelleenkin lujasti käsitykseen herroista ja talonpojista. Kansakoulu merkitsi jokaiselle myös taloudellista uhrausta, jota pelättiin. Tämä kulttuuritaistelu, jossa kouluviranomaiset näyttelivät huomattavaa osaa jatkui aina 1870-luvun loppuun ja kesti siten lähes koko paikallistarkastajiston ajan.

II:4. Tarkastajat ja opettajisto

Cygnaeuksen suhde opettajistoon ylitarkastajakautenaan oli lempeän neuvova, ohjaava ja isällinen. Tarkastajasta ei saanut muodostua vikoja etsivää, rankaisevaa, ulkopuolista virkamiestä, vaan hänen tuli kentällä toimiessaan henkilökohtaisesti ja myönteisessä mielessä neuvotellen opettajiston kanssa ohjata kansakoulutointa

eteenpäin. Siksi häntä oli erikoisesti miellyttänyt tämä piirre Tanskan tarkastustoiminnassa. Tämäntapaista hän halusi aikaansaataavaksi myös meillä. Itse hän antoi ohjeensa ja neuvonsa opettajille yksityiskirjeiden välityksellä, jonka vuoksi kokonaiskäsitteksen saaminen hänen omasta tarkastustoiminnastaan on perin vaikeaa. Ensimmäiset uusimuotoisen valmennuksen saaneet opettajat olivat valmistuneet vasta v. 1868. Kouluja oli harvassa, yksi kunnassaan ja yhteydet ammattitovereihin olivat vähäiset. Tarkastajan osuus valvonta- ja neuvontatyössä tuli jo tämänkin vuoksi ratkaistavaksi.

Opettajiston suhde tarkastajaan on tasapuolisuuden vuoksi myös selvitettävä. Tehtävä on jo huomattavasti vaikeampi kuin edellinen. Lähteinä voidaan tuskin käyttää muita kuin Cygnaeukselle mahdollisesti saapuneita yksityiskirjeitä, sanomalehtikirjoituksia ja vuosikertomuksia.

Kansakoulukokoukset ja piirikokoukset. Kansakouluasetuksen 4 §:n mukaan ylihallituksen tuli kutsua maan kansakoulunopettajat yleisiin kokouksiin ja määrätä keskustelukysymykset. Näitä pidettiinkin vsta 1869 lähtien eri puolilla maata. Edelleen kansakoulun tarkastajan tuli samaisen asetuksen mukaan kutsua tarkastuspiirin opettajat vuosikokoukseen ja johtaa keskustelua ja harjoituksia. Tarkastajat pyrkivät mahdollisuuksien mukaan noudattamaan säännöstä ja ilmoittivat tunnontarkasti Cygnaeukselle, milloin voitattamon este oli pakottanut kokousta siirtämään. Tämäntapainen yhdessäolo lähensi tarkastajistoa ja opettajakuntaa toisiinsa ja sillä oli siten välillinen vaikutus tarkastajien toimintaan ja koulutoimen kehittymiseen. Tutkittaessa käytetään apuna kansakoulukokousten pöytäkirjoja sekä tarkastajien ylihallitukselle lähettämiä kokoukselostuksia.

II:5. *Tarkastajat ja kunnanviranomaiset*

Kunnallishallinnon alkuaikoina ennen kaikkea juuri kansakoulutoimi askarrutti kunnanmiehiä. Sen mukanaan tuomat velvollisuudet ja taloudelliset rasitukset aiheuttivat runsaasti ristiriitoja kun-

nallisviranomaisten, tarkastajien ja ylihallituksen välille. (vrt. kirjeenvaihto, kuntien esitykset senaatille, pitäjänhistoriat). Useissa 1860—80-lukujen kuntakokouksissa kansakoulujen vastustaminen johtui asiantuntemattomuudesta ja tietämättömyydestä. Vähitellen kansa kuitenkin juuri kansakoulun ansiosta valveutui ja vastustajat jäivät vähemmistöksi. Kansakoulut käsitettiin alusta alkaen kunnallisiksi laitoksiksi. Valtiovallalle jäi kuitenkin melkoinen sananvalta. Valtionapu voitiin kieltää, ellei kunta noudattanut asetuksen säännöksiä eikä ylihallituksen vaatimuksia. Kunnat pelkäsivät toisaalta, että liian suuri valtionavustus johtaisi valtion hallinnolliseen ylivaltaan. Hallinnollisena viranomaisena tarkastaja joutui jatkuvasti olemaan kiinteässä yhteydessä kunnallisiin viranomaisiin joko kirjeitse tai tarkastusmatkojensa yhteydessä. Tarkastajien osuus uusien koulujen perustamisessa oli huomattava ja hänen asiantuntemustaan käytettiin runsaasti hyväksi. (vrt. koulutilasto vv. 1866—85. tarkastuskertomukset, kuntakokousten pöytäkirjat)

II:6. *Tarkastaja ja hänen kansliansa kirjeenvaihto*

III Julistus piiritarkastajien toimista v. 1884 ja johtosääntö kansakouluntarkastajille maalla 1/6 1885

Suuret järjestelyt odottivat kansakoululaitosta 1870-luvun lopussa. Siitä oli muodostettava luja kokonaisuus, johon kuuluivat kouluylihallitus ja sen alaisina alaansa perehtyneet, arvovaltaiset tarkastajat. Kysymys kansakoulujen tarkastuksen järjestämisestä oli ajankohtainen kaikissa pohjoismaissa tuona aikana.

Senaatin esitys läänintarkastajista vv. 1877—78 valtiopäivillä.

Läänintarkastajien nimittäminen v. 1884.

Välimatka kenttään piteni paikallistarkastajajärjestelmään verrattuna. Pelättiin, että uudesta piiritarkastajasta muodostuisi paikallisia olosuhteita tuntematon, urkkiva virkamies. »Kansakouluntarkastaja = spiooni». Vähitellen kuitenkin alkoi lähellä ylihallitusta oleva tarkastajisto lähestyä opettajiston piiriä. Piiritarkastajakysymyksestä muodostui ajoittain jopa poliittinen. Luultiin näet liiallisen valtiojohtoisuuden muodostuvan uhkaksi. Siksi viroista ei muodostettu vakinaisia vaan ne jäivät aluksi palkkiotomiksi (vrt. senaatin pöytäkirjat).

* * *

IV. Tarkastustoiminta kansakoululaitoksen kehittäjänä

Piiriverkosto

Piiritarkastajakunta

I piiritarkastajien kokous v. 1885

Kuten ylläolevasta fragmenttisesta ja viittauksenomaisesta esityksestä selvästi käy ilmi, ei kysymyksessä ole valmis tutkimus eikä edes sen osa. Toisin ei voisi ollakaan, sillä materiaalin tutkiminen on vielä suurelta osalta kesken. Kirjoitus onkin laadittu etupäässä vain muistin tueksi ja osoitukseksi siitä, millä tavoin tätä unohdettua, merkittävää ja värikästä kansakoulumme historian ajanjaksoa aiotaan käsitellä. Cygnaeuksen saamien vaikutteiden selvittäminen näyttää muodostuvan vaikeaksi. Toimiessaan koulumiehenä Pietarissa C. oli varmasti perusteellisesti tutustunut Baltian kehittyneeseen koululaitokseen. Tätä koskevaa kirjallisuutta ei kuitenkaan ole Suomesta saatavissa, lukuunottamatta *Inland'*in vuosikertoja. (*Speer, Helmut: Das*

Bauerschulwesen in Gouvernemet Estland vom Ende des achtzenden Jahrhunderts bis zur Russifizierung. *Gernet Axel*: Geschichte und System des bäuerlichen Agrarrechts in Estland. *Mickwitz C. und Riemenschneider A*: Schulalmanach des Dorpatschen Lehrbezirks. *Ullman*: Was sollen und was können Lettische Volksschulen? *Klot Reinh*: Bericht über das Livländische Landschulwesen. *Brandt K*: Einige Gedanken über die Errichtung von Volks- u. Volkslehrerschulen in Kurland.) Ehkäpä Cygnaeus-arkistojen tutkiminen tuo ratkaisun tähänkin kysymykseen.